Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date

02.12.2021

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date

21.12.2021

Derya Aysun CANCAN¹

Sevgi SOYLU KOYUNCU²

**ORTAOKUL GÖRSEL SANATLAR DERSİ ÖĞRETMENLERİNİN ÜRÜN
DEĞERLENDİRMEDEKİ YÖNTEM VE TEKNİKLERİNİN BELİRLENMESİ³**

Özet

Sanat eğitimi derslerinin içeriği, yapısı, uygulanması ve öğrenci değerlendirmesi açısından okullarda işlenen diğer dersler göre çeşitli farklılıklar göstermektedir. Sanatın özünde var olan özgünlük, özgürlük, çeşitlilik ve kişiye has tutumlar gibi etkenlerin varlığı söz konusu olduğunda sanatı, eğitim içerisine yerleştirmek bir hayli zor olmaktadır. Bireylerin sanatsal gelişimlerdeki farklılıklar, yeteneğin her öğrencide aynı olmaması ve yeteneğin değişik zaman aralıklarında geliştiği düşünüldüğünde, özellikle öğrencilerin sanatsal çalışmalarının değerlendirilmesi oldukça karmaşık bir hal almaktadır. Bu çalışma Ortaokul Görsel Sanatlar öğretmenlerinin öğrenci çalışmalarını değerlendirmede çoğunlukta uyguladıkları yöntemleri tespit etmek, öğretmenlerin değerlendirmede yaşadıkları ortak problemleri belirlemek ve ürün değerlendirmede öğretmenlerin belirlediği kriterlerden yola çıkarak temel kriterler oluşturmak, ölçme değerlendirmede ortak bir hareketi sağlanmak amacıyla planlanmıştır. Bu çalışma 2019-2020 eğitim öğretim döneminde Sivas ili genelinde bulunan ortaokullarda görev yapan 15 Görsel Sanatlar Öğretmeniyle yapılan görüşme ve alınan ses kayıtları doğrultusunda oluşturulan alt problemler çerçevesinde şekillenmiştir. Çalışma nitel araştırma modeline göre yapılmış bir durum çalışmasıdır. Örneklem gurubuna uygulanan ve araştırmacı tarafından geliştirilen veri toplama araçları ve gönüllü öğretmenlerle yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular doğrultusunda Görsel Sanatlar Öğretmenlerinin, müfredatta yer alan ünitelerin genelinde uygulayabilecekleri değerlendirme kriterleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sanat eğitimi, görsel sanatlar eğitimi, ölçme ve değerlendirme.

¹ Öğr. Gör. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi, deryacan@cumhuriyet.edu.tr, Orcid:0000-0003-3215-5130

² Prof. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel sanatlar eğitimi Bölümü, sevgik@omu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-3798-9185

³ Bu araştırma birinci yazarın, ikinci yazar danışmanlığında gerçekleştirdiği doktora tezinden üretilmiştir.

DETERMINING THE METHODS AND TECHNIQUES FOLLOWED BY SECONDARY SCHOOL VISUAL ARTS TEACHERS IN PRODUCT EVALUATION

Abstract

The content, structure, implementation and student evaluation of the fine arts education differ from other subjects taught in schools. Given the presence of several factors such as originality, freedom, diversity and personal attitudes that are inherent in art, it is quite difficult to embed the art into education. Considering the differences in the artistic development of the individuals, the fact that each student has unique talents, and the talents develop in different time intervals, the evaluation of the students' artistic works becomes especially complicated. This study was aimed to determine the methods used intensively by visual arts teachers in assessing the students' works, to identify the common problems that they experience in evaluation, to create fundamental criteria based on the criteria set by teachers in product evaluation, and finally to ensure a common action in assessment and evaluation. This study was shaped within the framework of the sub-problems created in line with the interviews with 15 Visual Arts Teachers working in secondary schools in Sivas province in the 2019-2020 academic year and the sound recordings taken. The study is a case study based on the qualitative research model. In line with the findings obtained from the data collection tools administered in the sample group and developed by the researcher and the interviews with the volunteer teachers, the evaluation criteria that visual arts Teachers can use throughout the units in the curriculum were identified.

Key words: Art education, visual arts education, assessment and evaluation

GİRİŞ

Görsel sanatlar dersinin eğitim sisteminde karşılaştığı birçok sorun bulunmaktadır. Bu sorunlar arasında; ders için uygun fiziki şartların oluşturulmasının her yerde mümkün olmaması, içinde bulunulan toplumun kültürel, sosyal ve ekonomik bakımdan farklılıkları, diğer öğretmenlerin, öğrencilerin, velilerin ve okul idarecilerinin derse olumsuz bakış açıları, ders saatinin yetersizliği ve öğretmenlerin zorlandığı, öğrencilerin ise ders açısından en çok ilgilendikleri nokta olan değerlendirme gibi birçok sorun yer almaktadır. Görsel sanatlar dersinde ölçme ve değerlendirme sorunu birçok kez ele alınmış ve çözüm yolları aranmıştır. Diğer alanlardaki dersler için de önemli bir nokta olan ölçme ve değerlendirme, görsel sanatlar dersinde sanatın prensipleriyle ve yapısıyla karıştığı zaman öğretmen için sorunlar ortaya çıkmaya başlamaktadır. Değerlendirme sürecinde öğretmen; görsel sanatlar dersinin hedeflerine ulaşıp ulaşılmadığını, öğrencinin alandaki yeterliliklerini belirlemeyi, öğrenciler arasındaki seviye farklarının tespit edilmesini, ders konularının işlenişindeki eksiklikleri veya yöntem sorunlarının ortaya çıkarılmasını, öğrencinin derse olan sorumluluklarını yerine getirmesi konusunda değerlendirmenin yaptırım gücünü kullanabilmektedir.

Veli için değerlendirme öğrenci başarısının öğrenilme yöntemi öğrenci için kendi gelişiminin ve başarısının somutlaştırılmış şekli, okul idaresi için dersin okuldaki önemini ve başarısını belgelendirmenin yolu olarak ifade edilebilmektedir.

Sanat eğitiminin değerlendirilmesi diğer alanlara göre farklı özelliklere sahiptir ve diğer alanlarda olduğu gibi sanat eğitiminde de öğrencinin bilgi ve becerisini belirleyebilmede değerlendirme yapılmasının zorunluluğu söz konusudur. Viktor Lowenfeld, değerlendirmeyi kişisel

Ortaokul Görsel Sanatlar Öğretmenlerinin Ürün Değerlendirmedeki Yöntem ve Tekniklerinin Belirlenmesi

yaratıcı deneyimler ve psikolojik gelişimin düzeyi bakımından yönetilen çocuğun sanatsal gelişiminin bir göstergesi olarak ifade eder. Lowenfeld'in bu görüşünü benimseyen birçok sanat eğitimcisi sanatın kişisel olduğunu, öğrenci yapıtlarının ise objektif olarak ölçülmesinin mümkün olmadığını ve bu ölçmenin yapılmaması gerektiğini savunmuşlardır (Artut, 2001). Sanat eğitiminde değerlendirme yöntemi diğer alanlara göre farklıdır ve kendine özgü nitelikler taşımaktadır. Diğer alanlarda uygulanan sistemli ve formüle edilmiş değerlendirme yöntemleri sanat çalışmasının değerlendirilmesiyle uygunluk gösteremeyebilmektedir. Sanat eğitiminde öğretmenin değerlendirme sürecinde öznel yaklaşımlar sergilemesi onun öğrenciye vereceği notu da etkilemektedir (Kırıçoğlu, 2002). Değerlendirmede öğretmenin sadece kendi sanatsal kişiliğinin ön planda olduğu bir yaklaşımı sergilemesi, bu süreçteki öğrencinin derse karşı olan ilgisinin olumsuz şekilde etkilenmesine neden olabilmektedir.

Eisner ise (1987) müfredat ve öğretim için değerlendirmenin gerekliliğini savunur (akt. Artut, 2001). Eisner'e (1999) göre sanat eğitimi, öğretmen tarafından iyi verilirse değerlendirilmelidir. Aynı zamanda sanat eğitiminde yaygın olan ölçme ve değerlendirmenin olmaması düşüncesini, yanlış bir düşünce olarak değerlendirmiştir (Eisner, 1999:). Eisner'e göre (1997) öğrenci ile ilgili yargılara ulaşmada üç farklı yaklaşım vardır: Birincisi; öğrencinin kendi kendisiyle karşılaştırılarak değerlendirilmesi, ikincisi öğrencinin sınıf arkadaşları ile kıyaslanarak değerlendirilmesi ve üçüncü olarak öğrencinin belirlenen ölçütlere göre değerlendirilmesinin yapılmasıdır (akt. Mamur, 2010). Türkoğlu'na (1981) göre öğrencilerin değerlendirilme sürecinde, bir öğrenci veya bir grupla kıyaslanmaması ve her öğrencinin kendi bireysel özellikleri ve yetenekleri ölçüsünde değerlendirilmesi önemli bir ayrıntıdır (akt. Ayaydın, 2010).

İyi bir değerlendirme uygulaması gözlem, soru sorma, tartışma ve yapılan çalışmaları kontrol etme gibi yöntemlerin özenle seçilmiş bir bütünü oluşturmaktadır. Örneğin, öğrencilere sorulan kapsamlı sorular, onların öğrenmelerine destek olurken aynı zamanda öğrencilerin sorulara verdikleri cevaplar, öğrenme durumlarının seviyesi hakkında doğru ve kaliteli bilginin edinilmesini sağlar (Türnüklü, 2001). Denetime izin veren böyle karşılıklı bir eğitim anlayışı ve değerlendirmenin öğrenci tarafından da bilinmesi öğretime olumlu olarak yansımaktadır (Mamur, 2004).

Öğrenme her alanda kişiler arasında farklı seviyelerde görülür. Sanat eğitimi alan öğrencilerin öğrenme seviyelerinde de farklılıklar görülmektedir. Sanat eğitimi alan öğrenciler yetenekleri doğrultusunda öğrenme seviyeleri oluştururlar. Öğrencilerin yeteneklerindeki düzey farkı onların çalışmalarının nasıl değerlendirileceği sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu sebepten dolayı görsel sanatlar dersinin en zor ve tartışmalı bölümü değerlendirme aşamasıdır diyebiliriz. Öğretmenlerin kişisel inançları, değerlendirme üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Hiçyılmaz, 2021). Dolayısıyla görsel sanatlar dersinin değerlendirilmesi konusu öğretmenler tarafından farklı şekilde yorumlanmaktadır. Bazı öğretmenler sanatsal çalışmaların değerlendirilmemesi gerektiğini savunmaktadırlar. Çünkü değerlendirmenin çocuğun kişisel gelişimini sınırladığını ve bu değerlendirme şeklinin objektif olmadığını düşünmektedirler. Bu durum karşısında önemli olan kişisel değerlendirme mi, yoksa onun objektif biçiminin mi değerli olduğu konusu sanat eğitiminde yaşanan önemli bir problemdir. Sanat öğretimi diğer alanların değerlendirilmesine göre daha farklı ve esnek bir anlayıştır. Değerlendirmeyi güçleştiren durum kişisel ve yaratıcılıktır. Bu durum, öğretmeni değerlendirme aşamasında karmaşık bir yola sürüklemektedir. Öğretmen öğrencilerin çalışmalarını öznel yönlerle mi, yoksa kabul görmüş daha nesnel olan değerlerle mi değerlendirecektir?

Kişisel değerlendirme sadece o değerlendirmeyi yapan sanat öğretmeni için geçerlidir. Yani öğretmenin sadece kişisel beğenisi değerlendirmeye hâkimdir. Sanat çalışmasının yaratıcılık aşamasındaki değerlendirme sürecinde ise nesnellik ölçütleri bulunur. Ancak nesnel değerlendirmede dışarıdan konulan ölçütlerin sosyal, kültürel ortama ve yapılmış olan sanatsal ürünün niteliğine göre olmasına dikkat edilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda Görsel Sanatlar

Ortaokul Görsel Sanatlar Öğretmenlerinin Ürün Değerlendirmedeki Yöntem ve Tekniklerinin Belirlenmesi

Öğretimi Programında dersin hedefleri ve kazanımları objektif değerlendirme açısından dikkate alınmalıdır.

Nesnelliği ifade eden ölçme ve değerlendirme kavramları sanat yapısının değerlendirilmesinde sıklıkla birbirine karıştırılmaktadır. Oysaki farklı anlamlara sahip olan bu kavramlar, ölçme sonuçlarıyla ölçütlerin birbirleriyle karıştırılmasına ve yetersiz dayanaklarla doğru kararlar verilmesine engel olmaktadır (Mamur, 2004). Bu kavramlardan ölçüm, verilen bir ölçüte göre öğrencilerin gelişimini ya da ürünleri değerlendirme süreci olarak tanımlanabilir (Kırıçoğlu ve Stokrocki, 1997). Ölçme, aynı grup içindeki öğrencilerin notla değerlendirilmesine imkân sağlayan ölçütleri belirler ve bu ölçütlere göre öğrenciler derecelendirilir. Değerlendirme ise, bazen bu yaklaşımları da içine alarak, süreci ve ürünü nitel ve nicel anlamda yargılamayı ifade eder (Kırıçoğlu, 2002).

Sanatın öznel unsurlar barındırması, öğretmenlerin değerlendirme süreçlerinde birçok sorunla karşılaşmasına ve kişisel görüşlerinin, sanatsal anlayışlarının öne geçmesine ve böylece objektif bir değerlendirmeden uzaklaşmalarına neden olabilmektedir. Görsel sanatlar dersinde değerlendirme ölçütleri hazırlamak öğretmen için oldukça zor bir durumdur. Çünkü görsel sanatlar eğitiminin temel prensipleri arasında olan ve öğrenciye kazandırılması amaçlanan davranışlardan özgünlük, yaratıcılık, hayal gücü, kendini ifade edebilme ve kişisel gelişim gibi niteliklerin değerlendirmedeki yerini belirleyebilmek ve bu davranışları ölçmek, öğretmenin değerlendirmede en çok zorlandığı bölümdür. Öğrencide gözlenen bu davranışlar öznel nitelikler taşımaktadır ve bu davranışların ölçüldüğü sanatsal çalışmada değerlendirme, öğretmenden öğretmene farklılık göstermektedir. Bu nedenle öğretmenin, öğrencinin sanatsal çalışmasını değerlendirmesinde önceden belirlediği hedeflerden yararlanması; çalışmanın teknik, beceri, süreç gibi unsurlarla incelenmesinin yanında öğrencinin öğrenme düzeyi ve gelişimini etkileyen parametrelerin sınıflandırılması gerekmektedir. Sosyokültürel faktörler, hazırbulunuşluk düzeyi, bedensel ve zihinsel gelişim, eğitimin sağlandığı fiziksel koşullar, öğretmen yeterliliği, müfredat vb. bu parametreler doğrultusunda değerlendirmenin yapılandırılması gerekmektedir.

Araştırmanın Problemi

Ortaokul görsel sanatlar eğitimi öğretmenlerini öğrenci çalışmalarını değerlendirmedeki öznel yaklaşımlarından uzaklaştırarak, değerlendirmenin daha nesnel unsurlara dayandırılması, her üniteye yeralan konuların içeriğine göre hazırlanan ortak kriterler doğrultusunda değerlendirilmenin yapılması ve görsel sanatlar öğretimi dersinin değerlendirme yöntem ya da yöntemlerinin neler olması gerektiği araştırmanın problemini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın problemi doğrultusunda oluşturulan alt problemler:

1. Sanatsal çalışmanın değerlendirilmesinde ne tür yöntem ve teknikler kullanılıyor?
2. Görsel sanatlar dersinde değerlendirmenin içeriği, biçimi ve türü nasıl olmalıdır?
3. Sanatsal çalışma karşısında yapılan ölçme ve değerlendirmede karşılaşılan problemler nelerdir?

YÖNTEM

Bu araştırma 2019-2020 eğitim öğretim döneminde Sivas il merkezi ve ilçelerinde ortaokullarda görev yapan Görsel Sanatlar öğretmenlerinin Görsel Sanatlar dersinde öğrencilerin sanatsal çalışmalarını değerlendirme sürecine yönelik düşüncelerinin belirlenmesi amacıyla öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda hazırlanan nitel araştırma modeline uygun bir durum çalışması olarak belirlenmiştir. Nitel araştırma “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konulmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlanabilir” (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 41). Durum çalışması; asıl ortamda neler olduğuna bakma, sistematik bir

Ortaokul Görsel Sanatlar Öğretmenlerinin Ürün Değerlendirmedeki Yöntem ve Tekniklerinin Belirlenmesi

şekilde verileri toplama, analiz etme ve sonuçları ortaya koyma yöntemidir. Ortaya çıkan ürün ise, olayın niçin o şekilde gerçekleştiğinin ve gelecek araştırmalar için daha ayrıntılı olarak nelere yoğunlaşılması gerektiğinin net bir biçimde anlaşılması olarak ifade edilir (Davey, 2009). Öğretmenlerin Görsel Sanatlar dersinde uyguladıkları yöntem ve teknikler, dersin değerlendirilmesine dair yaşadıkları sorunların oluşturduğu araştırmanın alt problemleri seçilen öğretmenlerle yapılan görüşmeler doğrultusunda şekillenmiştir. Nitel araştırma yönteminde önemli bir yere sahip olan ve sıklıkla kullanılan yöntem görüşmedir.

Örneklem Gurubu

Bu araştırmanın örneklemi amaçlı örneklem yönteminin iki farklı örnekleme yöntemi belirlemiştir. Tamamen nitel araştırmanın temelinde ortaya çıkan amaçlı örnekleme yöntemi birçok durum, olay ve olguların açığa çıkarılmasında ve açıklanmasında faydalıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Sivas ili merkez ve ilçe genelindeki Ortaokullarda görev yapan öğretmenlerden gönüllü olarak seçilen 15 görsel sanatlar öğretmeni amaçsal örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik yöntemine göre belirlenmiştir. Bu bağlamda örneklem gurubunu oluşturan öğretmenlerin merkez ve ilçelerde bulunan ortaokullarda görev yapmaları, cinsiyet farkları, mesleki tecrübeleri ve yaş değişkenleri durumları esas alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada verilerin toplanmasında araştırmacı tarafından geliştirilen “Kişisel Bilgi Formu” ve gönüllü olarak belirlenen öğretmenler için hazırlanmış görüşme sorularının olduğu formlar kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Veri analizinde SPSS programı kullanılmıştır. Görsel Sanatlar öğretmenlerinin derslerinde kullandıkları öğretim yöntemlerini ve öğrenci çalışmalarına karşı değerlendirme tutumlarına yönelik görüşlerini almak amacıyla yapılan görüşmelerin sonucunda ortaya çıkan nitel sonuçların analizi, içerik analizi yöntemiyle yapılmıştır. Bu araştırmada öğretmenlerle yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin analizi; verilerin kodlanması, kodlama sonucu ortaya çıkan verilerin temalarının belirlenmesi, temaların ve kodların düzenlenmesi, bulguların tanımlanıp yorumlanması (Yıldırım ve Şimşek, 2016) aşamalarına göre yapılmıştır. Öncelikle öğretmenlerle yapılan görüşmeler Word belgesine dönüştürülmüştür ve bu esnada tüm ayrıntıların yazıya aktarılmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca güvenilirliği sağlamak açısından katılımcılardan yazıya dönüştürülen kendi görüşme metinlerini okuyarak, görüşmenin yazıya aktarılmış şeklini onaylamaları istenmiştir. Bu durum nitel bir araştırmada katılımcı teyidi olarak adlandırılmaktadır (Lincoln and Guba, 1985).

Öğretmenlerle yapılan görüşmelerin sonucunda oluşturulan yazılı dokümanlardaki veriler ilk olarak kodlanmıştır. Görüşme yapılan öğretmenlerin kimlik bilgileri gizli tutulmuş ve öğretmenlere cinsiyetlerine göre kodlar verilmiştir. Kadın öğretmenler ÖK1, ÖK2..., erkek öğretmenler ise OE1, OE2...kodlarıyla ifade edilmiştir. Görüşme metinlerindeki anlamlı verilerden elde edilen kodlar ve temalar doğrultusunda taslak bir kod listesi hazırlanmıştır. Hazırlanan taslak kod listesi alanında uzman bir eğitimci tarafından tekrar analiz edilmiştir. Analiz edilen veriler tekrar düzenlenerek kod listesinin son hali belirlenmiştir. Verilerden elde edilen kodların analizinde frekans analizi tekniği uygulanmış ve bu doğrultuda öğretmenlerin verdiği cevaplar belirli bir düzen içinde sınıflandırılmıştır. Yüzdelik değerleri belirlenen kodlar tabloya dönüştürülmüştür.

BULGULAR VE YORUM

Bu çalışmada Görsel Sanatlar öğretmenlerinin ölçme değerlendirme yöntemlerini kullanma durumları, derse karşı değerlendirme yaklaşımları ve görsel sanatlar dersi hakkındaki düşünceleri incelenmektedir. Örneklem gurubunu oluşturan 15 Görsel Sanatlar öğretmeniyle belirlenen alt

Ortaokul Görsel Sanatlar Öğretmenlerinin Ürün Değerlendirmedeki Yöntem ve Tekniklerinin Belirlenmesi

problemler doğrultusunda sözlü ve kayıt yapılarak görüşme yapılmıştır. Elde edilen veriler araştırmanın problemi ve alt problemleri doğrultusunda incelenmiştir.

Araştırmanın Birinci Alt Problemine Ait Bulgu ve Yorumlar

“Sanatsal çalışmanın değerlendirilmesinde ne tür yöntem ve teknikler kullanılıyor?” sorusunu yanıtlayan öğretmenlerin cevaplarından elde edilen veriler doğrultusunda Tablo 1 oluşturulmuştur.

Tablo 1: Öğretmenlerin Değerlendirmede Kullandıkları Yöntem ve Teknikler

Tema	Kodlar	Erkek	Kadın	Görüş Sıklığı (f)
Değerlendirme kriterleri	Özgünlük	6	5	11
	Araç gereç kullanımı	7	5	12
	Teknik	8	5	13
	Anlatılmak istenen düşünce-konu	3	4	7
	Sanatsal ölçütler-Çizgi yeterliliği	2	1	2
	Çalışmanın zamanında bitirilmesi	3	3	6
	Çalışmanın temizlik ve düzeni	2	3	5
Değerlendirmede kullanılan yöntemler	Süreç değerlendirme	7	5	12
	Akran değerlendirme	2	1	3
	Öz değerlendirme	-	3	3
	Kontrol listesi	1	1	2
	Proje değerlendirme	-	1	1

Araştırmanın İkinci Alt Problemine Ait Bulgu ve Yorumlar

Araştırmanın beşinci alt problemi olan “Görsel sanatlar dersinde değerlendirmenin içeriği, biçimi ve türü nasıl olmalıdır?” sorusuna öğretmenlerin verdiği cevaplar doğrultusunda elde edilen verilerin bulgu ve yorumları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Görsel Sanatlar Öğretmenlerinin Değerlendirmenin İçeriği ve Biçimine Yönelik Düşünceleri

Tema	Kodlar	Erkek	Kadın	Görüş Sıklığı (f)
Değerlendirmenin içeriği	Yapıcı olmalı	1	1	2
	Öznel olmalı	1	1	2
	Objektif olmalı	1	1	4
	Öğrenci merkezli olmalı	2	1	2
	Bireysel beceri, yetenek, seviye ve yaşlarına göre olmalı	2	2	4

Ortaokul Görsel Sanatlar Öğretmenlerinin Ürün Değerlendirmedeki Yöntem ve Tekniklerinin Belirlenmesi

	Psikomotor gelişimlerdeki değişkenlerin ölçülmesi şeklinde olmalı (el-göz koordinasyon)	1	-	1
Değerlendirmenin biçimi	Sürece yönelik değerlendirme	5	1	6
	Hem süreç hem sonuca yönelik değerlendirme	-	1	1
	Kriterlere göre değerlendirme	4	3	7
	Hedef ve kazanımlarla örtüşen bir değerlendirme	2	1	3
	Uygulama sınavına göre değerlendirme	-	1	1
	Öz ve akran değerlendirme	-	1	1
	Performansın değerlendirilmesi	2	1	3
	Öğrencinin objektif olarak bire bir değerlendirilmesi	1	-	1

Araştırmanın Üçüncü Alt Problemine Ait Bulgu ve Yorumlar

“Sanatsal çalışma karşısında yapılan ölçme ve değerlendirmede karşılaşılan problemler nelerdir?” sorusuna yönelik alt probleme öğretmenlerin verdiği cevaplar doğrultusunda elde edilen verilere ait bulgular Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3: Ölçme ve Değerlendirme Sürecinde Ortaya Çıkan Problemler

Tema	Kod	Erkek	Kadın	Görüş Sıklığı (f)
	Öğrencinin not için çalışma yapması	2	1	3
Öğrenci odaklı problemler	Öğrencinin ekonomik durumu	1	1	2
	Öğrencinin akademik başarısına göre not vermek zorunluluğu	3	2	5
	Öğrencilerin her yaptığını doğru kabul etmeleri	1	-	1

Ortaokul Görsel Sanatlar Öğretmenlerinin Ürün Değerlendirmedeki Yöntem ve Tekniklerinin Belirlenmesi

	Öğrencinin çalışmasını vaktinde tamamlamaması	1	-	1
Değerlendirmenin nota dönüşmesine yönelik problemler	Derse katılımın az olması	2	2	4
	Periyodik notlandırma sisteminin sorun oluşturması	1	-	1
	Öğretmenlerin not tehdidiyle iş yaptırması	1	1	2
	Not için yapılan çalışmayla amaca ulaşamama	2	-	2
	Not ile değerlendirmenin şu an için imkânsız olması	1	-	1
Değerlendirmeye yönelik genel problemler	Veli, okul idaresinin değerlendirmeye olumsuz etkisi	3	4	7
	Görsel Sanatlar öğretmenlerinin yetersizlikleri	1	-	1
	Eğitim personelinin Görsel Sanatlar dersini gereksiz görmeleri	2	3	5
	Okulun fiziki şartlarının uygun olmaması	2	2	4
	Sınıf mevcutlarının kalabalık olması	1	1	2
	Öğrenciler arasında kıyaslama yapılamaması	1	-	1
	Kişiyi özel değerlendirme ölçeğinin olmayışı	-	1	1
	Ders saati yetersizliğinin değerlendirmeyi zorlaştırması	5	6	11

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın Birinci Alt Probleminin İncelenmesine Yönelik Sonuç ve Tartışma

Öğretmenlerin değerlendirmede kullandıkları yöntem ve tekniklerin belirlenmesinde öğretmenlerle yapılan görüşmelerin sonucunda elde edilen verilerden yararlanarak oluşturulan tema ve kodların sonucu ele alınmıştır. Öğretmenlerin değerlendirme kriterlerini kullanmaları teması görüşmelerde elde edilen verilere göre belirlenmiştir. Bu verilere göre oluşturulan kodlardan

Ortaokul Görsel Sanatlar Öğretmenlerinin Ürün Değerlendirmedeki Yöntem ve Tekniklerinin Belirlenmesi

özgünlük, araç-gereç kullanımı ve teknik hem kadın hem de erkek öğretmenler tarafından sıklıkla tercih edilen ölçütler olarak belirlenmiştir. EÖ1 “özgünlüğe dikkat” ettiğini, EÖ7 “özgünlüğüne ve tekniklerin doğru kullanılıp kullanılmadığına” baktığını, EÖ6 “kriter olarak özgünlük, konu, teknik gibi ölçütleri” genelde kullandığını, KÖ6 “yapılan çalışmanın özgünlüğü, araç-gereci kullanma yetisi” kriterlerini sıklıkla tercih ettiğini ifade etmiştir.

Anlatılmak istenen düşünce-konu, sanatsal ölçütler-çizgi yeterliliği, çalışmanın zamanında bitirilmesi, çalışmanın temizlik ve düzeni kodları öğretmenlerin değerlendirmede kullandıkları diğer ölçütler arasında yer almaktadır.

Öğretmenlerin Öğrenci Ürün Çalışmalarını Ölçme Aşamasında Derecelendirme Ölçme Kriterlerini Kullanma Sıklığı anketinden elde edilen verilere göre “Özgünlük- yaratıcılık ve sanatsal bütünlüğe dikkat etme” ölçütlerine 39 öğretmen %62,9 oranda her zaman, 23 öğretmen %37,1 çoğu zaman cevabını vermişlerdir. Görüşme yapılan öğretmenlerin cevapları ile karşılaştırıldığında öğretmenlerin çalışmaların özgünlüğüne ve sanatsal bütünlüğe dikkat ettikleri görülmektedir. “Tekniği doğru uygulama” ölçütüne öğretmenlerin %69,4’nün her zaman cevabını vermesinden dolayı bu kriterin araştırma gurubundaki öğretmenler tarafından sıklıkla tercih edildiğini görmekteyiz. “Çalışmanın verilen sürede bitirilmesi” ölçütüne öğretmenlerin %50,0’si çoğu zaman derken, %45,2’si her zaman cevabını vermişlerdir. “Çalışmanın temizliği ve araç- gereç kullanımı” kriterine öğretmenlerin %61,3’ü her zaman cevabını vermiş, görüşme yapılan öğretmenlerden 12’si de bu kriteri sıklıkla kullandıklarını ifade etmişlerdir. Belirtilen kriterleri çalışma gurubundaki öğretmenlerin büyük çoğunluğu değerlendirme sürecinde kullanmaktadır.

Görüşmelerden ve anket sonuçlarından elde edilen bulgular karşılaştırıldığında öğretmenlerin özgünlük, araç-gereç kullanımı, teknik, konu, renk, leke ve çizgi değerleri, çalışmanın temizlik ve düzeni, kompozisyon ölçütlerinin her iki çalışma gurubunda da tercih edildiği, ancak çalışma için malzemenin eksiksiz getirilmesi ve çalışmanın verilen sürede bitirilmesi kriterlerinin görüşme gurubundaki öğretmenlerin değerlendirme sürecinde kullanmadıkları belirlenmiştir. Bu kriterlerin değerlendirmede dikkate alınmaması, yapılan çalışmanın süreç içerisinde değerlendirilmesine ters düşmektedir. Öğrenci çalışmasının süreç içinde değerlendirilmesinde, öğrenci tüm çalışma disipliniyle ele alınmalıdır. Öğrencinin çalışma sürecinde gösterdiği gayret, çalışmasına verdiği önem, malzemelerini ve çalışmasını ders zamanında eksiksiz getirmesi ve çalışmasını belirlenen süreçte bitirebilmesi gibi öğrencinin belirli bir zaman aralığında gözlenmesi değerlendirmeyi daha güçlü kılmaktadır. Sadece sonuca yönelik bir değerlendirme öğrenci açısından birçok olumsuzluk ortaya çıkarabildiği gibi değerlendirmenin de güvenilirliğini ortadan kaldırmaktadır.

Araştırmanın İkinci Alt Probleminin İncelenmesine Yönelik Sonuç ve Tartışma

Görsel Sanatlar öğretmenlerinin değerlendirmenin içeriği ve biçimine yönelik düşüncelerinin verilerinden elde edilen sonuçlara göre iki tema oluşturulmuştur. Değerlendirmenin içeriği, “yapıcı olmalı”, “öznel olmalı”, “objektif olmalı”, “öğrenci merkezli olmalı”, “bireysel beceri, yetenek, seviye ve yaşlarına göre olmalı”, “psikomotor gelişimlerdeki değişkenlerin ölçülmesi şeklinde olmalı (el-göz koordinasyon)” kodlarına ayrılmıştır. Araştırma gurubundaki bazı öğretmenlerin görüşmelerinden alınan kesitler şöyledir; EÖ4 “yapıcı” olması gerektiği ve özellikle, “bir kalıp şablon asla olmamalı öğrencinin seviyesi göz önünde bulundurulmalı. Değerlendirmenin özünde bence objektiflik olmalı”, EÖ8 “genel bir çerçevede bireysel değerlendirme olmalı”, KÖ1 “öğrencimizin yaş seviyesine göre” KÖ4 “her öğrenci bireysel beceri ve yeteneği doğrultusunda” olmalı ifadelerini kullanmışlardır.

Öğretmenlerin görüşlerinden çıkarılan değerlendirmenin biçimi teması ‘sürece yönelik değerlendirme’, ‘hem süreç hem sonuca yönelik değerlendirme’, ‘kriterlere göre değerlendirme’, ‘hedef ve kazanımlarla örtüşen bir değerlendirme’, ‘uygulama sınavına göre değerlendirme’, ‘öz ve akran değerlendirme’, ‘performansın değerlendirilmesi’, ‘öğrencinin objektif olarak bire bir değerlendirilmesi’ kodlarına ayrılmıştır. Bazı öğretmenlerin görüşlerinin değerlendirmesi şöyledir:

Ortaokul Görsel Sanatlar Öğretmenlerinin Ürün Değerlendirmedeki Yöntem ve Tekniklerinin Belirlenmesi

EÖ5 “öğrencilerin psikomotor gelişimlerdeki değişkenler ölçülmeli. El göz koordinasyonları değerlendirilmeli. Bu değerlendirmeler ders notuna dönüştürülürken öğrencilerin bu derse ve bu alana karşı olumsuz tavır ve duygu oluşturmalarına sebep olmamasına dikkat edilmeli” ifadelerini kullanarak öğrencilerin gelişimleri doğrultusunda değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Daha objektif bir değerlendirme biçimi olarak düşünülecek bu değerlendirme biçiminde öğretmenin öğrenci çıkarlarını da düşünerek hareket ettiğini ve bu doğrultuda değerlendirmesinde öznelliğe de yer verdiğini söyleyebiliriz.

EÖ9 “hem süreç hem sonuç değerlendirmesi” yapılması gerektiğini söyleyerek “Süreç değerlendirilirken çalışmanın özgünlüğü, konuya uygunluğu, çalışma süresince zamanı etkin kullanabilme, kullanılan tekniğe uygun ürün çıkarma, çalışmanın temiz ve düzenliliği gibi kriterler kullanılmalıdır. Bu kriterler çerçevesinde puan dağılımı yapılarak öğrenci çalışmaları değerlendirilmelidir. Değerlendirmenin bu şekilde yapılması güvenilirliğin ve objektifliğin artmasını sağlayacaktır.” ifadelerini kullanmıştır. EÖ9 öğrencinin sanatsal çalışmasını üretme sürecinde, çeşitli kriterler belirlenerek değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu kriterlere göre puanların verilmesi değerlendirmenin objektifliğini artırdığı ifadelerine yer veren öğretmenin, değerlendirmede özel yaklaşımlardan çok nesnel bir değerlendirme yaklaşımlarına yer verdiğini söyleyebiliriz.

Araştırmanın Üçüncü Alt Probleminin İncelenmesine Yönelik Sonuç ve Tartışma

Ölçme ve değerlendirme sürecinde ortaya çıkan problemlerin araştırılıp elde edilen verilerin bulgularına göre üç tema oluşturulmuştur. “Öğrenci odaklı problemler” teması altında çeşitli kodlar oluşturulmuştur. “Öğrencinin not için çalışma yapması”, “Öğrencinin ekonomik durumu”, “Öğrencinin akademik başarısına göre not vermek zorunluluğu”, “Öğrencilerin her yaptıklarını doğru kabul etmeleri”, “Öğrencinin çalışmasını vaktinde tamamlamaması” kodları öğretmenlerin görüşmelerinden yola çıkarak belirlenmiştir.

Sanatsal bir çalışmanın değerlendirilmesinde birçok sorun ortaya çıkabilmektedir. Öğretmenlerle yapılan görüşmeler sonucunda bu sorunların boyutunu daha net bir şekilde görebilmekteyiz. EÖ2 “yapılan çalışmanın değerlendirme sürecinde, öğrencinin, ekonomik durumu, imkânlar (Görsel sanatlar dersinin maddi boyutunun olması ve bu finansal desteğin olmaması), diğer derslerdeki başarısı ve karakterinin göz önünde tutulması, projeden çok öğrenciye not vermek zorunda kalınması karşılaşılan bir problem” sözlerini sarf eden öğretmenin öğrenci odaklı bir problemi öne sürdüğünü anlamaktayız. Sanatsal çalışmaların temelini oluşturan malzemeler genel anlamda dersin işlenişinde en önemli etken olarak düşünülebilir. Öyle ki malzemesi olmayan öğrenciyle dersin uygulama kısmını yürütmek mümkün olamamaktadır.

EÖ4 “ölçme ve değerlendirmenin resim dersindeki genel sorunu öğrencilerimizin portfolyolarının düzenli şekilde korunup, takip edilmemesidir” olarak söylemiştir. Bunun sebebini ise şu sözlerle açıklamıştır; “korunmayan resimlerden dolayı öğrencilerimizin de gelişiminin farkına varamayıp, aslında resim dersi konusunda ne kadar ilerleme kaydedip iyi olduğunu fark edememesi de ilerleyen zamanlarda gerçekleşiyor.” EÖ4 değerlendirmede öğretmenlerin karşılaştığı diğer bir soruna daha değinmiştir; “değerlendirmenin çıkarılan ürüne göre değil de farklı bir değerlendirme türüne göre kullanılmasıdır. Amacına uygun olarak kullanılmayan değerlendirmeler yanlış sonuçlar verir. Örneğin, dereceli puanlama anahtarı çıkan ürün hakkında daha objektif ve detaylı bir puan oluşturmaları sağlarken, onun yerine kontrol listesi kullanılırsa basit, taslak şeklinde çıkartılmış bir puan oluşur. Eğer bu çalışma uzun sürmüş ve çok emek verilmiş bir çalışma ise sonuç daha da yanlış olur” ifadelerini kullanarak öğrenci çalışmalarında ürün odaklı bir değerlendirme yönteminin uygulanmasının gerekliliğinden bahsetmiştir. Objektif bir değerlendirme için sanatsal ürünlerin çeşitli kriterlerden oluşan bir puanlama cetveline göre yapılmasının önemine değinmiştir. Sanatsal çalışmaların sadece basit bir kontrol listesiyle değerlendirilmesinin ise çalışmanın süreç içerisindeki gelişiminin göz ardı edilmesine neden olacağını ifade etmiştir. Bu açıklamalardan öğretmenin objektif bir değerlendirme yöntemi tercih ettiğini ve uyguladığını söyleyebiliriz.

Ortaokul Görsel Sanatlar Öğretmenlerinin Ürün Değerlendirmedeki Yöntem ve Tekniklerinin Belirlenmesi

Görüşme gurubunda bulunan öğretmenlerden üçü öğrencilerin not için çalışma ürettiklerini söylemişlerdir. Görsel Sanatlar dersinde karşılaşılan en önemli sorunlardan biri öğrencinin not ile değerlendirilmesidir. Bu sorun; dersin var olan amacından uzaklaşmasına, dersin içeriğinin boşalmasına hem öğrenci hem de öğretmen için bu sürecin sıkıntılı geçmesine neden olabilmektedir.

Not verme işlemi öğretmenler için sanat derslerinde oldukça sıkıntılı bir durumdur. Değerlendirme ve not verme işlemi genelde aynı anlamda kullanılmaktadır. Aslında birbirinden farklı olan bu terimlerden not verme belirlenen bir ölçüte göre öğrencinin verilen eğitim sonucundaki gelişiminin ya da yapmış olduğu çalışmanın değerlendirilmesi durumudur. Bu doğrultuda öğretmenin not verirken öznel olmaktan kaçınması, geçerli ölçütler hazırlayarak objektif bir değerlendirme yapması gerekmektedir.

EÖ1 “öğrenciler zaten not odaklı bir düşünce ile derslerini sıkı tutmaya çalışıyor. Bu durumu bazı Görsel Sanatlar öğretmenleri not tehdidi ile iş yaptırma konusunda kullanılıyor. Demem o ki bence çocuk keyif aldı mı? bu değerlendirilmelidir” şeklinde yorum yaparak öğretmen, notu bir tehdit aracı olarak kullanan öğretmenleri eleştirmiştir. Öğretmenin değerlendirmeye bakış açısı, öğrencinin zevk almasının yeterliliği yönünde bir yaklaşım sergilemektedir. Burada tartışılması gereken durum Görsel Sanatlar dersinin sadece öğrencinin eğlenmesi gereken bir ders olmasının dersin amacına ne oranda katkı sağladığıdır. Çünkü Görsel Sanatlar dersinin öğrencinin sanatsal gelişim sürecini kapsayan birçok amaca yönelik oluşturulduğunu bilmekteyiz. Eğlence amacı belki belli bir kısmında olabilir. Ancak dersin işlenişinde bütünü kapsayan eğlence faktörü ilerleyen süreçte öğretmen, öğrenci ve okul adına çeşitli sorunların ortaya çıkmasına sebep olabilir.

Öğretmenin öğrenciyi değerlendirdiği aşamada ölçütlerini puanlaması ve bu çizelgedeki puanları öğrencileriyle paylaşması öğrenci açısından oldukça yapıcı bir dönüt sağlamaktadır. Çünkü öğrenci yaptığı çalışmadan aldığı notu neye göre aldığını bilecek ve hatalarını, eksikliklerini bu puanlar doğrultusunda derecelendirebilecektir.

Değerlendirme yöntemleri ele alındığında her birinin belirli bir zaman dilimini kaplayacağını söyleyebiliriz. Görsel Sanatlara dersinde tek bir değerlendirme yöntemini tercih etmeyen öğretmenlerin değerlendirme için harcadıkları süre de oldukça fazla olacaktır. Değerlendirmenin olması gereken prensipler doğrultusunda yapılması, öğretmenin dersin işlenişine ayırdığı süreden kısıtlamalar yapması gerektiği anlamına gelmektedir. Örneğin öğrencilerin çalışmalarının her dersin sonunda değerlendirilmesi mümkün görünmemektedir. Öğrencilerle çalışmaların tartışılarak değerlendirilmesi veya yapılan değerlendirme sonucunda her öğrenciye eksikliklerini gösterip aldıkları notun açıklamasını yapmak da çok olası değildir. Öğretmenlerin görüşlerinden elde edilen veriler doğrultusunda ders saati süresinin yetersiz olmasının değerlendirmeye olumsuz etkisini görmekteyiz.

Görüşmelerden ve anket sonuçlarından elde edilen bulgular karşılaştırıldığında öğretmenlerin özgünlük, araç-gereç kullanımı, teknik, konu, renk, leke ve çizgi değerleri, çalışmanın temizlik ve düzeni, kompozisyon ölçütlerinin her iki çalışma gurubunda da tercih edildiği, ancak çalışma için malzemenin eksiksiz getirilmesi ve çalışmanın verilen sürede bitirilmesi kriterlerini görüşme gurubundaki öğretmenlerin değerlendirme sürecinde kullanmadıkları belirlenmiştir. Bu kriterlerin değerlendirmede dikkate alınmaması, yapılan çalışmanın süreç içerisinde değerlendirilmesine ters düşmektedir. Öğrenci çalışmasının süreç içinde değerlendirilmesinde, öğrenci tüm çalışma disipliniyle ele alınmalıdır. Öğrencinin çalışma süreci boyunca gösterdiği gayret, çalışmasına verdiği önem, malzemelerini ve çalışmasını ders zamanında eksiksiz getirmesi ve çalışmasını belirlenen sürede bitirebilmesi gibi öğrencinin belirli bir zaman aralığında gözlenmesi değerlendirmeyi daha güçlü kılmaktadır. Sadece sonuca yönelik bir değerlendirme öğrenci açısından birçok olumsuzluk ortaya çıkarabildiği gibi değerlendirmenin de güvenilirliğini ortadan kaldırmaktadır.

Öneriler

. Kısıtlı ders sürecinde yapılması gerekli görülen ölçme ve değerlendirmede uygulanması tavsiye edilen öz değerlendirme yöntemi için hazırlanan çizelgelerin, her çalışmanın sonunda öğrenciye evde doldurması için verilmesi ve doldurulan çizelgelerin derste değerlendirilmesi önerilmektedir. Ancak öz değerlendirmenin sonucunun nota dahil edilmemesi önerilir.

. Değerlendirmenin objektifliğini artırması ve öğrencinin başarısının neye göre değerlendirildiğini bilmesi bakımından öğretmenlerin, öğrenci sanatsal çalışmasının değerlendirilmesinde kriterlerin olduğu bir çizelgenin hazırlanması ve bu doğrultuda değerlendirmelerini sonuçlandırmaları önerilmektedir.

. Öğretmenlere yapılan her sanatsal çalışmanın değerlendirilmesinde uygulanması önerilen temel nitelik taşıyan kriterler belirlenmiştir. Bu kriterler şöyledir;

- Kompozisyon
- Araç-gereç kullanımı
- Tekniği uygulayabilme
- Konuyu anlama ve doğru uygulama
- Çalışmasına verdiği önem ve titizlik
- Çalışma sürecinde malzemelerin eksiksiz getirilmesi
- Çalışmanın istenilen sürede bitirilmesi
- Öğrencinin çalışma sürecinde derse katılma durumu
- Öğrenci çalışmasının ders sürecinde yapılmış olması

Öğretmenlerin her hafta düzenli olarak öğrenci çalışmalarını kontrol etmeleri ve bu kontrollerin ise bir çizelge doğrultusunda yapılması önerilmektedir. Bu kontrol listesinden elde edilen verilerin ise öğrenci çalışmasının sonuç değerlendirmesine dâhil edilmesi önerilmektedir. Haftalık öğrenci değerlendirmesi çizelgesinde bulunması önerilen kriterler ise şöyledir;

- Öğrencinin derse devam durumu,
- Öğrencinin malzemelerini getirmesi,
- Öğrencinin çalışmasını ders sürecinde yapması

Öğretmenler her ünite için hazırladığı değerlendirme çizelgelerinde, konuya göre belirlediği ölçütleri öğrencileriyle paylaşmalı, her öğrencinin bireysel özellik ve sanatsal gelişim düzeylerine göre değerlendirmesini yapması önerilmektedir.

. Sanatsal çalışmaların değerlendirilmesinin öznel nitelikler içerebildiği göz önünde bulundurularak, değerlendirmenin mümkün olduğu kadar objektif yapılması yönünde bir eğilim gösterilmesi önerilmektedir. Objektif bir değerlendirme için öğretmenlere değerlendirme çizelgeleri hazırlayarak, öğrenciyle birlikte yapılan bir değerlendirme biçimi önerilmektedir.

. Öğretmenlerin öğrenci değerlendirmesini en doğru ve güvenilir bir şekilde yapabilmesi için Görsel Sanatlar dersinin uygun bir ortamda işlenmesi ve ders süresinin genel programa uyumlu bir şekilde artırılması sağlanabilir.

Araştırma bulgularınızı ilgili alanyazın çerçevesinde tartışınız. Sonuç ve önerilerinizi buraya yazınız. Bilim dalına uygun olmak koşuluyla gerektiğinde bu başlık sadece SONUÇ olarak yazılabilir.

Ortaokul Görsel Sanatlar Öğretmenlerinin Ürün Değerlendirmedeki Yöntem ve Tekniklerinin Belirlenmesi

Kaynakça

- Artut, K. (2001). *Sanat eğitimi kuramları ve yöntemleri*. Ankara: Anı Yayınları.
- Ayaydın, A. (2010). Desen eğitiminde ölçme ve değerlendirme üzerine bir araştırma. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 159-172.
- Davey, L. (2009). The application of case study evaluations. *Elementary Education Online*, 8(2), 1-3. 4 Retrieved: January 25, 2020, from <http://ilkogretim-online.org.tr/index.php/io/article/view/1669/1505>
- Eisner, E. (1999). Arts education for the 21st century. *Kappa Delta Pi Record*, 35(3), 136-137.
- Eisner, E. W. (1988). Structure and magic in discipline-based art education. *Journal of Art and Design Education* (7), 96-185.
- Hıcılmaz, Y. (2021). Mental models of prospective visual arts teachers toward visual arts education. *International Online Journal of Educational Sciences*, 13(1). 160-169.
- Kırıçoğlu, O. T. (2002). *Sanat eğitimi görmek öğrenmek yaratmak*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Kırıçoğlu, O. T., ve Stokrocki, M. (1997). *Ortaöğretim sanat eğitimi*. Ankara: YÖK
- Lincoln, Y. S., and Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. London: Sage Publications.
- Mamur, N. (2004). Çok Alanlı Sanat Eğitiminde Ölçme ve Değerlendirme: Bolu İli Örneği. 3(2), 1-18. Erişim: 13 Ekim, 2018, <http://ilkogretim-online.org.tr/index.php/io>
- Mamur, N. (2010). Görsel sanatlar dersinde ölçme ve değerlendirme. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 175-188. Erişim: 7 Aralık, 2018, http://pauegitimdergi.pau.edu.tr/Makaleler/620516220_175-188.pdf
- Türnüklü, E. (2001). Değerlendirme sürecinde yeni gelişmeler ve değişen yaklaşımlar. *Yaşadıkça Eğitim Dergisi* (71), 34-39.
- Yılmaz, H. (1998). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. Konya: Mikro Yayınları